

Od codzienności cudzej do własnej. Refleksje i wnioski o charakterze biografii antropologicznych

Abstrakt: Celem rozdziału jest zwrócenie się w stronę narracji o charakterze biografii antropologicznej. Ten szczególny rodzaj pisarstwa naukowego zakłada m.in. popularyzację i wyjaśnianie założeń antropologii poprzez zwrócenie się w stronę życiorysów i doświadczeń jej reprezentantów.

Autorzy biografii antropologicznych wnikają się w refleksje nad korelacją między życiem prywatnym a sferą publicznych aktywności opisywanych i analizowanych przez nich autorzytetów. Ową perspektywę badawczą Marcin Kafar motywuje chęcią „przywrócenia nauce o człowieku ludzkiej twarzy”. I choć w swoich założeniach biografie antropologiczne mają za zadanie wywoływać na nowo zainteresowanie doświadczeniem codzienności opisywanych postaci i reinterpretować ich dorobek naukowy, to w efekcie doprowadzają one także do działań z zakresu krytyki kulturowej. Reinterpretują bowiem kategorie miejsca, terenu, przedmiotu, metody i obecności *ja* badacza w tekście.

Innymi słowy, dzięki biografii antropologicznych dostrzec można dziejące się na naszych oczach przejście od refleksji nad przeszłą codziennością nauki i życia, do autorefleksji badaczy nad ich potrzebami, a także kondycją współczesnej humanistyki.

Słowa kluczowe: antropologia, biografia, biografia antropologiczna, Bronisław Malinowski, codzienność, Maria Antonina Czaplicka, Michel Foucault

*Wszystko, co wiem o świecie,
nawet w sposób naukowy,
wiem dzięki swojemu widzeniu
i dzięki doświadczeniu świata,
bez którego symbole nauki
nie miałyby żadnego znaczenia.
Cały świat nauki jest zbudowany
na świecie przeżywanym...*

Dariusz Czaja

Antropologia kulturowa jest dyscypliną, która z ludzkiego doświadczenia i rozumienia zjawisk społecznych uczyniła swój przedmiot badań. Analiza i interpretacja codziennych obowiązków oraz zachowań uczestników życia nam

bliskiego jest dla badaczy tej nauki równie istotną kwestią co poznawanie kultur czy zwyczajów społeczności nam nieznanymi.

Codziennosc jako pojecie, ktorym operuje antropologia, jest zarazem problematyczne i proste. Roch Sulima uważa, że nie wymaga ono definicji. Codziennosc jest praktykowana i tym się objawia¹. Dążenie do stworzenia definicji odpowiadających naukom ścisłym jest raczej niemożliwe. Codziennosci bliżej jest do filozofii. Jest ona związana z tym, co ma miejsce tu i teraz². Tym, co wpływa i buduje świat przeżywany ludzi w nim zakorzenionych i zarazem tych osób, które pojawiają się w nim na przysłowiową chwilę.

Dla antropologa, który zajmuje się badaniem codzienności, wszystko co obserwuje, w czym uczestniczy – jest zarówno terenem, jak i źródłem wiedzy³. Sulima zwraca uwagę na to, że teren ma w tym przypadku autobiograficzny charakter. Antropolog codzienności pracuje we własnym środowisku. Jest na badaniach „zawsze [także przy] domowym obiedzie, w supermarkecie, w uniwersyteckiej kawiarni...”⁴. Istotną częścią jego badawczej natury jest także umiejętność zafascynowania się zjawiskami, rozmowami, które mogą wydawać się błahie i nieistotne. Jego zadaniem jest również nieprzyjmowanie założeń o oczywistości i niezmienności tego, w czym uczestniczy. Zdaniem antropologa „codziennosc, która była wczoraj, będzie jutro i pojutrze, podsuwa kryteria o niezaskuszonej pewności siebie”⁵.

Biografie antropologiczne są narracjami, które dość równomiernie dzielą miejsce i uwagę poświęcaną pracy naukowej i sferze życia prywatnego opisywanych postaci. Osoby, na których skupia się zainteresowanie antropologów-biografów, to często przedstawiciele tej samej dyscypliny naukowej lub blisko z nią związane. Wśród przywoływanych w polskiej antropologii nazwisk pojawiają się m.in. Bronisław Malinowski, Maria Antonina Czaplicka, Kazimiera Zawistowicz-Adamska, Michel Foucault, Cezaria Baudouin de Courtenay Ehrenkreutz-Jędrzejewiczowa.

Zaletą tego rodzaju literatury jest zdaniem autorów przyjęta perspektywa badawcza, która w indywidualnym doświadczeniu jednostki doszukuje się początków jej pracy naukowej⁶. Biografie antropologiczne, czyli także te pisane przez samych antropologów, interesują się tym, co związane jest ze sferą emocji i doświadczeniami codzienności osób darzonych uznaniem⁷. Autorzy nie omijają tematów, które wymagają od nich empatycznego podejścia do przedmiotu

¹ R. Sulima, *Antropologia codzienności*, Kraków 2000, s. 7.

² Tamże.

³ Tamże.

⁴ Tamże, s. 8.

⁵ Tamże, s. 9.

⁶ Zob. M. Kafar, *Biografie naukowe. Perspektywa transdyscyplinarna*, Łódź 2011.

⁷ Zob. G. Kubica, *Maria Czaplicka. Pleć, szamanizm, rasa. Biografia antropologiczna*, Kraków 2015.

swojej analizy. Wpływa to także na autorefleksyjny charakter tych monografii i artykułów.

Przykładem korelacji między tym, co obecne, a tym, co już minęło, jest *Maria Czaplicka. Płeć, szamanizm, rasa. Biografia antropologiczna*. Grażyna Kubica, autorka pozycji, odwołując się do życiorysu antropolożki z ubiegłego wieku, snuje i prowokuje refleksję nad rolą i znaczeniem kobiet w antropologii. Czaplicka umiera śmiercią samobójczą powodowaną w dużej mierze ograniczeniami, jakie wiązały się z byciem kobietą w polskim i brytyjskim środowisku naukowym. To zdarzenie charakteryzuje nie tylko osobowość antropolożki. Jest także przykrą konsekwencją, jaka wiązała się z ograniczeniami nakładanymi na ludzi z racji ich płci czy pochodzenia. Zadanie, jakie realizują antropolożki-biografowie, ma zatem dydaktyczny charakter. Codziennosc opisywana i poznawana przez nich w trakcie zbierania materiałów służy wyciągnięciu wniosków i przestrzegania przed błędami uczestników swojej rzeczywistości.

Dariusz Czaja zauważył, że nauka oparta jest na przeżywaniu codziennej rzeczywistości. Dla antropologów, którzy operują biografiami, codzienna rzeczywistość przybiera dwie formy. Pierwsza to świat jaki rysują przed nimi wspomnienia, pamiętniki, listy, zdjęcia opisywanych osób. To obcowanie z rzeczywistością odległą, deformowaną przez historię, politykę, a nawet poszukiwania etosu epok minionych i przede wszystkim niedoświadczalnych. To codzienność, której badanie wymaga czujności i niepewności wobec własnych wniosków. Biografia jest dla antropologa terenem nie tylko bardzo obszernym, lecz także niemożliwym w pełni do przebadania. Głównym problemem jest brak możliwości przeprowadzenia badań terenowych opartych o rozmowę z przedmiotem swojej analizy. Jest to zatem codzienność nie doświadczona, lecz interpretowana.

Obcowanie z nią jest jednak istotne dla rozwoju nauki, jaką chce propagować część spośród współczesnych badaczy. Dążą oni bowiem do wyjaśnienia symboli i pojęć odwołując się przy tym do doświadczeń ludzi reprezentujących tę samą dyscyplinę. Narracje bogate w opisy wrażeń i emocji zastępują poniekąd relację wynikającą z obserwacji. Literacki język, jakim operują badacze, związany jest ze swobodą bycia autorem nie tylko pracy *stricte* naukowej, lecz także biografii. Poprzez retorykę opartą o cudze życie pojęcia nauki i jej symbole nabierają większego znaczenia⁸, w tym sensie, że pozostają one treścią naukową, jak np. informacje etnologiczne o szamanizmie, lecz także działają na emocje, co czyni je częścią sztuki codziennej.

Inspirujące dla mnie, jako autorki tego rozdziału, słowa Czai, przypominające o zwyczajnym pochodzeniu nauki, są ważne dla refleksji o biografii w antropologii, ponieważ wyrażają ideę odwołań do tego, co przeszłe, co już doświadczone przez innych, by budować swoją codzienną rzeczywistość lepiej.

⁸ D. Czaja, *Sygnatura i fragment. Narracje antropologiczne*, Kraków 2001, s. 11.

Jako cel autorów opracowań zbiorowych, podejmujących się prób przedstawiania innym biografii lub jej fragmentów ważnych dla nauki postaci, zakłada się m.in. popularyzację i wyjaśnianie założeń antropologii poprzez zwrócenie się w stronę życiorysów i doświadczeń jej reprezentantów. Motywami towarzyszącymi redaktorom jest wpływanie na obecną rzeczywistość poprzez uzupełnienie luk w myśleniu i wiedzy o codzienności antropologów poprzedniego wieku u współczesnych adeptów tej dyscypliny⁹.

Celem rozdziału jest przedstawienie różnych rodzajów pisania o codzienności w biografiami antropologicznych. Przywoływane są one w trakcie toczących się obecnie rozmów poświęconych takim zagadnieniom, jak seksualność, feminizm czy formy doświadczania obcości. W swoich założeniach biografie antropologiczne mają za zadanie wywoływać na nowo zainteresowanie doświadczaniem codzienności swych bohaterów i reinterpretować ich dorobek naukowy. Ich refleksyjny charakter motywuje także działania z zakresu krytyki kulturowej. Reinterpretują one bowiem kategorie miejsca, terenu, przedmiotu, metody i obecności *ja* badacza w tekście. Refleksja nad przeszłą codziennością nauki i życia antropologów prowadzi do autorefleksji badaczy nad ich potrzebami, a także kondycją współczesnej humanistyki. W szerokim ujęciu tej problematyki należy także zapytać: jaka refleksja jest dziś potrzebna naukom społecznym?

Odmienne codzienności

Analiza literatury biograficznej, obecnej i popularyzowanej w ramach antropologii, umożliwia spojrzenie na problemy bliskie współczesnym badaczom. Wskazują one także na umiejętność opisywania i twórczego ich wykorzystywania na rzecz wspomnianego wcześniej rozwoju nauki.

Istotnym elementem narracji biograficznych jest opisywana w nich codzienność. Jako pole badawcze codzienność jest interesująca, ponieważ odniesienia do historii i nawiązania do atmosfery społeczno-polityczno-kulturowej są źródłem wiedzy o tym, co dotyczy historii dyscypliny i jej przedstawicieli. Jest to opowieść, w której teorię naukową popiera nawiązanie do doświadczeń z życia ludzi darzonych powszechną estymą. Przedstawiane historie zapadają w pamięć przede wszystkim z powodu zwrotu w stronę codzienności osób w nich opisywanych. Realizuje się w takich przedsięwzięciach postulat Marcina Kafara, jakim jest przywrócenie „nauce o człowieku ludzkiej twarzy”¹⁰.

⁹ Zob. *Obserwatorki z wyobraźnią. Etnograficzne i socjologiczne pisanstwo kobiet*, red. G. Kubica, K. Majbroda, Wrocław 2014.

¹⁰ M. Kafar, *Biografie naukowe*, dz. cyt., s. 7.

Próby twórczego opisanego życia w biografiach łączy się z autorefleksyjnym i autokrytycznym charakterem tych prac. Uwagę zwracają interesujące przykłady historii z życia antropologów, a także same postacie, którymi interesują się współcześni badacze. Można zauważyć zainteresowanie przedstawicielami nauki o ciekawych, aczkolwiek burzliwych życiorysach. Antropologii towarzyszy charakter literacki. Osoby przedstawiane i przywoływane można uznać za charaktery rozemocjonowane, co prawdopodobnie czyni je bardziej fascynującymi. Barwność, choć towarzyszy jej często dramaturgia, pełni też rolę dydaktyczną w biografii antropologicznej. Innymi słowy, jest próbą romansowania antropologii z nauką o filozofii życia.

Przejdźmy zatem do konkretnych przykładów codzienności. Pierwszą postacią, która należy do często przywoływanych w ramach rozmów o życiu, jest Bronisław Malinowski (1884–1942). Polski antropolog należy do klasyków tej dyscypliny. Bohater *Odysei antropologa 1884–1920* jest także uznawany za jednego z „ojców założycieli antropologii społecznej, [to] twórca funkcjonalizmu, metody intensywnych badań terenowych, autor *Argonautów Zachodniego Pacyfiku*, stałej pozycji na liście lektur obowiązkowych”¹¹.

Postać Malinowskiego jest ciekawym przypadkiem. Żył na przełomie wieków, które zapisały się w historii narodu polskiego jako czas rozbiorów. Źródła historyczne i literaturoznawcze przypisują tym czasom specyficzną atmosferę kształtującą artystów i naukowców. Młodość Malinowskiego to czas Młodej Polski przedstawianej jak kadr filmowy, na którym unosi się dym, a poeci piszą. Do takiej wizji epoki do lat 20. XX wieku życiorys Malinowskiego wydaje się idealnie pasować. Mit o zakopiańskiej i krakowskiej atmosferze towarzyszącej bohemicznej artystycznej i intelektualnej jest podtrzymywany.

Czytając biografię antropologa i analizując wstęp do *Dziennika w ścisłym znaczeniu tego wyrazu*¹² autorstwa Grażyny Kubicy, można odnieść wrażenie, że Malinowskiemu towarzyszyło wiele przychylnych okoliczności. Od wczesnego dzieciństwa miał możliwość uczenia się, zdobywania kolejnych szczebli w wykształceniu. W Malinowskim upatrywano następcy uzdolnionego ojca – profesora Uniwersytetu Jagiellońskiego. Antropolog pochodził z dobrze sytuowanej rodziny, jednak nie wszystkie możliwości, jakie niosła ze sobą jego rzeczywistość, doceniał. Do ponadczasowych wyznaczników codzienności należy prawdopodobnie walka pokoleń i sprzeciw nastolatka wobec zasad nakładanych na niego przez ojca. Malinowski nie jest tu wyjątkiem. Podobnej natury konflikt miał miejsce w przypadku Michela Foucaulta i jego rodzica. U francuskiego humanisty spór także dotyczył wybranej przez niego, jako syna, drogi edukacji. W rodzinie Foucault panował zwyczaj wykonywania przez mężczyzn zawodu

¹¹ M. Young, *Bronisław Malinowski. Odyseja antropologa 1884–1920*, Warszawa 2008, s. 5.

¹² B. Malinowski, *Dziennik w ścisłym znaczeniu tego wyrazu*, Kraków 2001.

lekarza. Szerzej na ten temat wypowiada się Didier Eribon w książce *Michel Foucault. Biografia*.

Kiedy przyglądamy się narracjom o życiu Malinowskiego i biografii Foucaulta, możemy zwrócić uwagę na to, jak pomimo codziennych kłopotów z własną emocjonalnością na niektórych etapach swojego życia, zarówno antropologowi, jak i filozofowi los był przychylny z racji pochodzenia, z racji czasu. Przypadek Malinowskiego to przykład codzienności, która, zdaje się, nie jest powszechnie dostępna i możliwa do odzyskania czy odtworzenia. Życiu antropologa towarzyszą liczne przywileje. Jego codzienność to bycie młodzieńcem, a później mężczyzną, któremu wolno było więcej, niż koleżankom zajmującym się nauką. Dysonans w traktowaniu kobiet i mężczyzn w ramach akademii uwypukla życiorys Marii Antoniny Czaplickiej, pochodzącej z nieuprzywilejowanej rodziny, ponadto będącej kobietą. Ograniczenia i trudności związane z finansowaniem nauki kobiet doprowadziły ją do samobójczej śmierci wspomianej na początku.

Codziennosc, w jakiej przyszło rozwijać się Malinowskiemu, to obcowanie ze środowiskami artystycznymi. To wyrastanie w duchu przyjaźni utrzymywanej ze Stanisławem Ignacym Witkiewiczem, to dziwaczne i fascynujące zarazem fotografie, obrazy, rozmowy i podróże. To także czas poświęcany na odkrywanie siebie samego, wraz z negatywnymi skutkami takich przedsięwzięć. O tym, że codzienność Malinowskiego pełna była refleksji nad tym, co naukowe, towarzyskie, romantyczne i intymne – świadczą poszczególne zeszyty jego dziennika. Śledząc ich treść, można obserwować zmiany, jakie zachodzą w nim samym pod wpływem obowiązków i otoczenia. Zapiski lipskie zaznaczają się w pamięci z powodu musztry charakteru, jaką stara się utrzymać antropolog każdego dnia. Zeszyty trobriandzkie szokują natomiast ze względu na złość na tubylca i erotyzm, jaki towarzyszy prywatnym notatkom autora.

Codziennosc Malinowskiego związana jest z odkrywaniem świata, nauki, a także samego siebie. Rzeczywistość, jaka towarzyszyła antropologowi, wydaje się pozostawać jako nie w pełni dająca się odkryć obecnemu badaczowi. Jest to zasada, jaką narzuca brak możliwości cofania się w czasie. Dziennik Malinowskiego dostarcza jednak wiedzy o tym, co działo się w buduarze nauki. Jest on istotny także dlatego, że wpisuje się w historię antropologii jako pewien autoportret badacza terenowego, którego nienaukowa część kontrastuje z fascynacją obcą kulturą przedstawioną w *Argonautach Zachodniego Pacyfiku*¹³. Dziennik sprawia, że obraz Malinowskiego jako promotora długoterminowych badań terenowych jest dość karykaturalny. Antropolog złości się na tubylców z powodu ich próśb o tytoń, w dodatku ich ciała nie są mu – jak zamierzał – obojętne¹⁴.

¹³ B. Malinowski, *Argonauta Zachodniego Pacyfiku. Relacje o poczynaniach i przygodach krajowców z Nowej Gwinei*, cz. 1, Warszawa 1987.

¹⁴ Zob. tamże.

Obecnie *Dziennik* nie budzi już takiego oburzenia. Został opublikowany w latach 60. XX wieku. Jego upowszechnienie i dostępność wpłynęły nie tylko na recepcję Malinowskiego jako autorytetu. Publikacja zaburzyła także propagowany obraz antropologa społecznego jako osoby, która powinna być uzbrojona w odpowiednie cechy charakteru, m.in. umiejętność zachowania zdrowia nerwowego, szacunku dla inności itp. Malinowski, dzięki swoim zapiskom, ma zdolność wpływania na współczesne badania antropologiczne także dlatego, że drażni on sobą czytelnika. Historia dyscypliny wskazuje na to, że publikacja *Dziennika* zbiegła się w czasie z działaniami anglosaskich antropologów postulujących badania oparte na równości, wskazujących potrzebę niesienia pomocy i poczuwania się do odpowiedzialności za swoją obecność w cudzej codzienności, a także do zdania relacji z polityczności zajmowanego przez antropologów miejsca w społecznych debatach¹⁵.

Zarysowując lub komentując życie Malinowskiego, można zauważyć, że jego codzienność to dostęp do sztuki, do pomocy osób wpływowych i wykształconych, które chcą dzielić się z młodym pasjonatem swoimi badaniami. Dzieciństwo i młodość Malinowskiego, a także jego późniejsza praca w London School of Economics wywołują myśl o przychylności losu, miejsca i czasu, jakie zdarzały się w latach 20. XX wieku badaczom. Biografie antropologiczne mają zdolność wywoływania refleksji u odbiorcy bazującej na odniesieniu do życiorysu innego przedstawiciela nauki, z którym świadomie lub nie można się utożsamiać. Autor *Argonautów...* wskazuje na to, że był uprzywilejowany, a kłopoty, które mu się przydarzały, miały związek z jego charakterem bardziej niż z wpływem zasad dotyczących ogółu. Biografia Czaplickiej natomiast, zestawiana z biografią Malinowskiego, nasuwa wniosek, że codzienność na przestrzeni wieków różniła się dla kobiet i mężczyzn. Od waloryzacji mężczyzn ponad kobiety nie była wolna także nauka, co sprawiło, że część z dokonań kobiet nie została dotychczas doceniona i wpisana na stałe w dyskurs antropologiczny¹⁶.

Maria Antonina Czaplicka urodziła się w tym samym roku, co Bronisław Malinowski. Nie pochodziła jednak z tak dobrze sytuowanej rodziny. Jej ojcem był Feliks Czaplicki, naczelnik dworca terespolskiego¹⁷. W przeciwieństwie do Malinowskiego nie pobierała prywatnych lekcji. Czaplicka należała do „kółka

¹⁵ Zagadnienia związane z tą tematyką rozwijały się w ramach rozmów i refleksji omawianych w historii antropologii, nazywanych zwrotami: etyczno-politycznym, retorycznym, narracyjnym. Zwięźle charakteryzuje je m.in. wrocławski antropolog Adam Paluch (A. Paluch, *W drodze do prawdy. Jakiej?*, Wrocław 2012).

¹⁶ Zob. Z. Jasiewicz *Pierwsze etnografki polskie: Barbara Czarnowska, Konstancja z Flemingów Chodakowska i inne*, [w:] *Obserwatorki z wyobraźnią*, dz. cyt., s. 25–44.

¹⁷ G. Kubica, *Maria Czaplicka jako publicystka, czyli antropolożka zaangażowana w debatę publiczną*, [w:] *Obserwatorki z wyobraźnią*, dz. cyt., s. 169.

samokształceniowego studiującego historię i literaturę polską¹⁸. Uczęszczała także do Latającego Uniwersytetu, ukończyła na nim pedagogikę i metodykę. Później przyszedł czas na kurs nauczycielski z geografii, dzięki któremu udzielała korepetycji i z tego też przez pewien czas się utrzymywała¹⁹. W antropologii mówi się o niej jako o siostrze Malinowskiego. Narracje o jej życiu nie są jednak tak frywolne i lekkie w swej problematyce.

Codziennosc Czaplickiej charakteryzuje systematyczna walka o możliwość niezaprzestania własnej edukacji. Chcąc zajmować się nauką, musiała samodzielnie finansować swoje badania. Nie miała poparcia w rodzinie, której brak było dodatkowych środków. Antropolożka przez długi czas wykazywała się silnym charakterem, który motywował jej działania. Angażowała się we współpracę z czasopismami. W efekcie swojej działalności Czaplicka

w 1910 otrzymała stypendium Kasy im. Mianowskiego na studia zagraniczne (pierwsze dla kobiety). Celem wyjazdu było opracowanie [...] książki pt. *Ludy kuli ziemskiej* [...]. Jesienią 1910 roku wyjechała do Londynu, gdzie studiowała w London School of Economics and Political Science: uczestniczyła w kursie etnologii [...] razem z Malinowskim²⁰.

Wyjazd, na który zdecydowała się Czaplicka, dostarczył jej wrażeń, jakie dawało uczestnictwo w brytyjskim środowisku antropologicznym w latach 1910–1914. Antropolożka publikowała wtedy artykuły i przygotowała ekspedycję, w którą ruszyła w 1914 roku wraz towarzyszem Henrym Hallem. Łączyło ją z nim także romantyczne uczucie. Celem wyprawy było zebranie materiałów dla kolekcji Pitt Rivers Museum w Oxfordzie²¹. Po wyprawie, z której Czaplicka wróciła w 1915 roku, starała się popularyzować swoje badania. Pracowała jako wykładowca antropologii w Oxfordzie do 1920 roku. Była pierwszą kobietą na tym stanowisku²². Ten rok był dla niej jednak nierówny.

Jeszcze w 1920 roku Czaplicka otrzymała nagrodę Murchisona Królewskiego Towarzystwa Geograficznego za swe badania etnograficzne i geograficzne w północnej Syberii. Była w trudnej sytuacji finansowej. Starła się o bardzo wysokie stypendium podróżne Alberta Khana przyznawane przez Uniwersytet Londyński, ale go nie uzyskała. Na wieść o tym popełniła samobójstwo. Stało się to 27 maja 1921 roku²³.

¹⁸ Tamże.

¹⁹ Tamże. Zob. także G. Kubica, *Siostry Malinowskiego czyli Kobiety nowoczesne na początku XX wieku. Zofia Benówna (Szymborska), Eugenia Bentkowska (Zielińska), Maria Czaplicka, Helena Czerwijowska (Protasewiczowa), Zofia Dembowska (Romerowa), Halina Nusbaumówna, Paulina i Dora Wasserberg, Aniela i Karola Zagórskie, Maria Zaborowska, Maria i Zofia Zielewiczówny, Otolia Zubrzycka (Retingerowa)*, Kraków 2006; G. Kubica, *Maria Czaplicka*, dz. cyt.

²⁰ G. Kubica, *Maria Czaplicka jako publicystka...*, dz. cyt., s. 169.

²¹ Tamże, s. 171.

²² Tamże, s. 172.

²³ Tamże.

Codziennosc przełomów XIX i XX wieku, sięgająca do lat 20., opisana w narracjach biograficznych, jest istotnym źródłem wiedzy na temat życia antropologów, sytuacji, z jakimi stykali się z racji płci, zainteresowań, pochodzenia i czasów, w których żyli. Zestawianie ze sobą biografii Bronisława Malinowskiego i Marii Antoniny Czaplickiej to zabieg, który w przypadku rozmów o codzienności wskazywać powinien na jej niejednoznaczność. Pomimo tej samej epoki i towarzyszącym jej opisom o wzniosłości i magii przeszłości ta charakterystyka nie dotyczyła w równej mierze kobiet i mężczyzn. Malinowski był w dogodniejszej sytuacji niż Czaplicka. Kłopoty, które miał antropolog, często związane były z jego hipochondryczną naturą i z nerwowym charakterem. Rzadziej niż w przypadku Czaplickiej kłopoty te miały związek z trudnościami na tle finansowym czy ograniczeniami, jakie nakładane były w tamtym czasie na kobiety będące badaczkami terenowymi. Codziennością antropolożki była troska o siebie i samotność wynikająca nie tylko z przebywania w obcym kraju, np. na terenach odległej Syberii, lecz także mająca swe podstawy w rzeczywistości społeczno-politycznej nie traktującej równo wszystkich ludzi.

Codziennosc, naznaczona politycznością i normami społecznymi, które decydują o jakości życia, wpływała także na Michela Foucaulta (1926–1984). Mowa szczególnie o jego młodości, przypadającej na lata 40. i 50. XX wieku. Foucault obecnie nie budzi już kontrowersji z powodu swojej orientacji seksualnej. Jako homoseksualista poddawany był jednak ograniczeniom związanym nie tylko z życiem prywatnym, lecz także z rozwojem pracy naukowej. Francuska rzeczywistość wpłynęła na decyzję Foucaulta o wyjeździe z Francji w 1955 roku. Od tego czasu przebywał w Uppsali, Hamburgu i Warszawie²⁴. Powodem kolejnych wyjazdów było niedopasowanie Foucaulta do codzienności, w której próbował się odnaleźć. Europa, a szczególnie Polska, podczas panowania komunizmu deklasyfikowała homoseksualistów, odsuwając ich od pełnienia publicznych funkcji. Foucault miał pełnić rolę *attaché* kultury francuskiej, wyjechał jednak po nagonce i akcji prowokacyjnej Służby Bezpieczeństwa²⁵.

Istotny w przypadku Foucaulta jest fakt, że w czasie swojego wykluczenia i podróży, które miały na celu odnalezienie własnego miejsca, ten „nieklasyczny historyk”, jak nazywa go Richard Rorty, niczego nie opublikował²⁶. Bycie częścią świata, w którym przebywają ludzie związani z akademią, znacząco wpływa na ich pracę naukową i stabilność emocjonalną. Przypadki Foucaulta i Czaplickiej wskazują na to, że odbieganie od norm nadanych przez zwyczajowe zasady

²⁴ Zob. D. Eribon, *Michel Foucault. Biografia*, Warszawa 2005; M. Kwiek, *Michel Foucault. Rozdział polski (appendix mniej filozoficzny)*, [w:] „Nie pytajcie mnie kim jestem...”. *Michel Foucault dzisiaj*, red. M. Kwiek, Poznań 1998.

²⁵ Zob. M. Mokrzan, *Władza/wiedza, dyscyplina i podatne ciała. Służba bezpieczeństwa w świetle antropologii politycznej Michela Foucaulta*, [w:] *W stronę antropologii „bezpieki”*. *Nieklasyczna refleksja nad aparatem bezpieczeństwa w Polsce Ludowej*, red. J. Syrnyk [i in.], Wrocław 2014.

²⁶ D. Eribon, *Michel Foucault*, dz. cyt., s. 195.

społeczne i instytucjonalne może zakończyć się nie tylko chwilowym kryzysem, lecz także dramatycznymi zdarzeniami w życiu prywatnym. Foucault, należący już do grona klasyków XX wiecznej filozofii, autor licznych książek o metodologii nauk społeczno-historycznych, w tym *Archeologii wiedzy*, *Nadzorować i karać*, *Narodziny więzienia*, *Historii seksualności*, *Historii szaleństwa w dobie klasycyzmu*, według narracji biograficznej przez długi czas doświadczał odrzucenia i samotności, co przełożyło się na tematy jego pracy naukowej²⁷.

Zakończenie

Biografie antropologiczne są rodzajem literatury, która wywołuje refleksje nad tym, co kryje się pod pojęciem codzienności przeszłości. Ta codzienność, której nie można doświadczyć, a którą można interpretować w porozumieniu z pracą metodologiczno-teoretyczną, ma znaczenie dla historii dyscypliny. Wywołuje także autorefleksyjne i autokrytyczne rozmowy. Tematy dawniej bulwersujące zostały przepracowane przez cechę codzienności, jaką jest jej zmienność i niestałość.

Przedstawione przykłady osób, czyli Maria Czaplicka, Bronisław Malinowski, Michel Foucault – to skrajne osobowości, które mają tę zdolność, że ich życiorys wpływa na myślenie i wyobraźnię czytelników ich biografii. Cudzą codziennością, czasem naznaczoną przykrym doświadczeniem, autorzy mogą wpływać na to, co rozumielibyśmy pod pojęciem filozofii życia, czyli prywatnych zasad i wyznawanych idei, sposobu zachowania, bycia itp. Wskazane postacie zostały przytoczone, ponieważ do nich odwołują się współcześnie antropolodzy w trakcie konferencji i spotkań poświęconych biografiom w antropologii. Przykłady, do których sięgnęłam, to osoby bardzo emocjonalne, doświadczające w swoim życiu codziennych oraz niecodziennych sytuacji, przez co znacząco wpływają na wykazywane nimi zainteresowanie. Jest to prawdopodobnie związane z literackim charakterem biografii antropologicznej. Jak zauważyła Katarzyna Kaniowska, antropolog-biograf powinien wykazywać się umiejętnościami typowymi dla pisarzy: biografia, choć skupiona na nauce, musi także interesować odbiorcę²⁸.

Niecodziennosc, z jaką możemy obecnie kojarzyć postacie trzech wskazanych badaczy, służyć ma jednak działaniom z zakresu historii antropologii i uzupełnianiu wiedzy na temat klasyków nauki. Ich biografie przytaczane są także w ramach rozmów o zagadnieniach ważnych dla współczesnej antropologii i obecnej humanistyki, takich jak badania o podłożu ksenologicznym, czyli

²⁷ Zob. M. Kafar, *Michel Foucault jako heterotopia*, [w:] *Biografie naukowe*, dz. cyt.

²⁸ K. Kaniowska, *Narracja i zaangażowanie*, [w:] *Obserwatorki z wyobraźnią*, dz. cyt., s. 229–240.

doświadczeniu i formach obcości, o konsekwencjach, jakie wiążą się z poczuciem odrzucenia dla jednostki²⁹, badania poświęcone feminizmom i aktywności kobiet w antropologii, badania nad cielesnością, ciałem i seksualnością. Biografie antropologiczne umożliwiają badanie codzienności, tematów klasycznych dla antropologii, np. inności. Korzystanie w tym celu z życiorysów odbywa się w celu kafarowskiego nadania nauce ludzkiej twarzy, być może po to, by pobudzać poprzez emocje do działania. Pod względem metodologicznym, można uznać, że nawiązania antropologii do biografii, pisanie o atmosferze, o okolicznościach charakterystycznych dla czasów minionych w nauce, mają za zadanie nie tylko pobudzać wyobraźnię, lecz także wpływać na dydaktyczny odbiór tych monografii.

Biografia antropologiczna wpisuje się w poszerzoną wizję antropologii codzienności. Poszerzoną, ponieważ badania nad przeszłością wymagają od antropologów odpowiedniego metodologiczno-teoretyczno-praktycznego przygotowania, związanego z prowadzeniem badań nad źródłami historycznymi, poszukiwaniami żyjących przyjaciół i członków rodzin. Pisanie biografii, choć antropologicznej, wiąże się z umiejętnościami typowymi dla historyków – jest to obcowanie z przeszłością, w której codzienność była określona przez konieczne do odkrycia warunki polityczno-społeczne. Jest to także jedna z form codzienności, którą muszą nauczyć się komentować i opisywać antropodzy biograficzni, pamiętając o wskazówkach metodologicznych wynikających z pisania biografii. Biografia antropologiczna jest także pogłębioną formą antropologii codzienności, ponieważ poprzez wskazaną analizę historyczną ma za zadanie wpływać na budowaną przez obecnych antropologów codzienność.

Celem artykułu było przedstawienie odbiorcy tego, czym jest biografia antropologiczna, jakie narracje towarzyszą rozmowom o codzienności autorzytetów antropologii, a także przedstawienie konsekwencji działań biograficznych dla obecnego charakteru dyscypliny. Kaniowska tłumaczy, że zajmowanie się krytyką kulturową polega na tym, by na dokonania antropologów spojrzeć przez pryzmat obecnych dokonań dyscypliny³⁰. Autorzy biografii antropologicznych posługują się życiorysami jako narzędziami wpływającymi na recepcję i rozmowy o ich codzienności. W życiu i doświadczeniach jednostki doszukują się odpowiedzi na tematy im bliskie.

Cechą wspólną, którą dostrzegam między tym, co obecne, a tym, co reprezentowali sobą badacze podani tu jako przykłady, to wskazywana przez autorów monografii potrzeba zwrócenia się w stronę życia jednostki i wykorzystanie jej doświadczeń w imię nauki. A to dlatego, że antropologia jest dyscypliną, która balansuje między codziennością cudzą a swoją własną, i absorbuje te zmiany oraz różnice jako swój przedmiot badań.

²⁹ Zob. B. Waldenfels, *Podstawowe motywy fenomenologii obcego*, Warszawa 2009.

³⁰ K. Kaniowska, *Narracja i zaangażowanie*, dz. cyt.

Bibliografia:

- Czaja D., *Sygnatura i fragment. Narracje antropologiczne*, Wydaw. Uniwersytetu Jagiellońskiego, Kraków 2004.
- Eribon D., *Michel Foucault. Biografia*, tłum. J. Levin, Wydaw. KR, Warszawa 2005.
- Jasiewicz Z., *Pierwsze etnografki polskie: Barbara Czarnowska, Konstancja z Flemingów Chodakowska i inne*, [w:] *Obserwatorki z wyobraźnią. Etnograficzne i socjologiczne pisanstwo kobiet*, red. G. Kubica, K. Majbroda, Polskie Towarzystwo Ludoznawcze, Uniwersytet Wrocławski, Wrocław 2014.
- Kafar M., *Biografie naukowe. Perspektywa transdyscyplinarna*, Wydaw. Uniwersytetu Łódzkiego, Łódź 2011.
- Kafar M., *Michel Foucault jako heterotopia*, [w:] *Biografie naukowe. Perspektywa transdyscyplinarna*, Wydaw. Uniwersytetu Łódzkiego, Łódź 2011.
- Kaniowska K., *Narracja i zaangażowanie*, [w:] *Obserwatorki z wyobraźnią. Etnograficzne i socjologiczne pisanstwo kobiet*, red. G. Kubica, K. Majbroda, Polskie Towarzystwo Ludoznawcze, Uniwersytet Wrocławski, Wrocław 2014.
- Kubica G., *Maria Czaplicka jako publicystka, czyli antropolożka zaangażowana w debatę publiczną*, [w:] *Obserwatorki z wyobraźnią. Etnograficzne i socjologiczne pisanstwo kobiet*, red. G. Kubica, K. Majbroda, Polskie Towarzystwo Ludoznawcze, Uniwersytet Wrocławski, Wrocław 2014.
- Kubica G., *Maria Czaplicka. Płeć, szamanizm, rasa. Biografia antropologiczna*, Wydaw. Uniwersytetu Jagiellońskiego, Kraków 2015.
- Kubica G., *Siostry Malinowskiego czyli Kobiety nowoczesne na początku XX wieku. Zofia Benówna (Szymberska), Eugenia Bentkowska (Zielińska), Maria Czaplicka, Helena Czerwijowska (Protasewiczowa), Zofia Dembowska (Romerowa), Halina Nusbaumówna, Paulina i Dora Wasserberg, Aniela i Karola Zagórskie, Maria Zaborowska, Maria i Zofia Zielewiczówny, Otolia Zubrzycka (Retingerowa)*, Wydaw. Literackie, Kraków 2006.
- Kwiek M., *Michel Foucault. Rozdział polski (appendix mniej filozoficzny)*, [w:] „Nie pytajcie mnie kim jestem...”. *Michel Foucault dzisiaj*, red. M. Kwiek, Wydaw. Naukowe Instytutu Filozofii, Uniwersytet im. Adama Mickiewicza, Poznań 1998.
- Malinowski B., *Argonauci Zachodniego Pacyfiku. Relacje o poczynaniach i przygodach krajowców z Nowej Gwinei*, cz. 1, tłum. B. Olszewska-Dyoniziak, S. Szykiewicz, Państwowe Wydaw. Naukowe, Warszawa 1987.
- Malinowski B., *Dziennik w ścisłym znaczeniu tego wyrazu*, wstęp i oprac. G. Kubica, Wydaw. Literackie, Kraków 2001.
- Mokrzan M., *Władza/wiedza, dyscyplina i podatne ciała. Służba bezpieczeństwa w świetle antropologii politycznej Michela Foucault*, [w:] *W stronę antropologii „bezpieki”*. *Nieklasyczna refleksja nad aparatem bezpieczeństwa w Polsce Ludowej*, red. J. Syrnok [i in.], Oddział Instytutu Pamięci Narodowej. Komisja Ścigania Zbrodni przeciwko Narodowi Polskiemu, Wrocław 2014.
- Sulima R., *Antropologia codzienności*, Wydaw. Uniwersytetu Jagiellońskiego, Kraków 2000.

Waldenfels B., *Podstawowe motywy fenomenologii obcego*, tłum. J. Sidorek, Oficyna Naukowa, Warszawa 2009.

Young M. W., *Bronisław Malinowski. Odyseja antropologa 1884–1920*, Twój Styl, Warszawa 2008.

From the everyday life of others to our own. Reflections and conclusions of a biography of anthropological character

Abstract: The aim of the article is to draw toward the narrative biography in anthropology. This particular kind of scientific writing envisages popularizing and explaining the assumptions of anthropology by drawing toward life histories and experience of their representatives.

The article cited examples are descriptions of everyday life which experienced significant persons in the history of anthropology. The author cites the biographies of Marie Antoinette Czaplicka, Bronisław Malinowski and Michel Foucault. By operating biographies indicates the characteristics of individual variables that determine the shape of experienced by the heroes of everyday life. It also indicates the importance of these experiences in conversations about issues close to contemporary anthropology, for example, the experience of alienation because of gender or sexual orientation.

In their anthropological assumptions biographies are meant to produce a new interest in the everyday experience of their heroes and reinterpret their academic achievements, which in effect lead to actions in the field of cultural criticism. They reinterpret categories for space, land, subject, methods and the presence of „I” of the researcher in the text.

Keywords: anthropological biography, anthropology, biography, Bronisław Malinowski, everyday life, Maria Antonina Czaplicka, Michel Foucault

